

TAITEEN AVULLA YHDENVERTAISUUTEEN

Kuvaus kehitysvammaisille suunnatun taideprojektin vaikutuksista

Anna Peltola

Jarkko Saarikoski

Opinnäytetyö, syksy 2017

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Peltola, Anna; & Saarikoski, Jarkko

Taiteen avulla yhdenvertaisuuteen. Kuvaus kehitysvammaisille suunnatun taideprojektin vaikutuksista.

Helsinki, syksy 2017, 31 sivua, 1 liite.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Helsinki. Sosiaalian koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Tässä opinnäytetyössämme selvitämme taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia kehitysvammatyössä.

Teoreettisessa osuudessa käsittelemme taidelähtöisiä menetelmiä ja niiden käyttöä. Esittelemme myös Taide arjen vahvistajana -pilotin, jonka aikana keräsimme tutkimus- ja havainnointimateriaalin opinnäytetyöhömmme.

Tutkimusmenetelminä käytettiin vuonna 2014 järjestetyn Taide arjen vahvistajana -pilotin havainnointia sekä pilotin aikana kerätyn kuvamateriaalin analysointia. Kerromme myös, kuinka Taide arjen vahvistajana -pilotista kehittyi samanniminen, suurempi projektikonaisuus, joka loi osaltaan uuden toimintamallin kehitysvammaisten asumisyksiköihin ja työtoimintaan.

Taidelähtöisten menetelmien vaikutus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen tuli ilmi tutkimuksessamme. Taidelähtöisten menetelmien käyttäminen ja niiden kehittäminen on tarpeellinen lisä jo olemassa olevien menetelmien oheen voimauttavana ja yksilön hyvinvointia edistävänä menetelmänä kehitysvammatyössä.

Tulosten perusteella taidetoiminta ja taidelähtöisten menetelmien käyttäminen ovat suositeltavia menetelmiä kehittää ja voimauttaa niin asiakkaita kuin heidän kanssaan työskentelevää henkilökuntaakin.

Asiasanat: taidelähtöisyys, osallisuus, tasavertaisuus, voimaantuminen, kehitysvammaiset

ABSTRACT

Peltola, Anna, Saarikoski, Jarkko.

Using Art as an Instrument towards Equality. A Narration of the Impacts of an Art Project Directed to Disabled People.

31 p., 1 appendice. Language: Finnish. Autumn 2017.

Diaconia University of Applied Sciences, Degree Program in Social Services.
Degree: Bachelor of Social Services.

The purpose of the thesis is to analyze the involving and empowering impact that the arts-based approach has on mentally disabled people in their everyday lives. We focus especially in the experiences of involvement and equality that the art-based approach can offer. In this thesis we introduce a pilot project called "Art as an Empowerer in Ordinary Life". The project took place in 2014 in a subsidised housing unit for disabled people. The pilot project aimed to develop new methods to enrich lives of disabled people who live in subsidised housing units and need from average to strong assistance and care.

The research methods used were qualitative and the study is executed in observatorial methods. The art sessions were filmed with video camera and some photographs were taken as well. After the pilot project, we used the filmed material to make our own observations for our thesis. Our observations focused on the participant's facial expressions, their body language and their mood during the art sessions.

We wanted to study the empowering effect that art has to disabled people. The arrangement of the project was unique. All the project participants including the project manager, the artists, the supervisors, the students and the teachers worked together as a group and equals with the handicapped. Everyone participated on the sessions regardless their social status or diagnoses. Our conclusions of the material were that the participants experienced involvement and equality when making art in a group. In our opinion the arts-based approach should be used more often as a method when working with disabled making it conventional and natural way of reducing the gap between people. However we recognize the problematics that this kind of approach in working with the mentally disabled might face before becoming generally acknowledged method.

Keywords: arts-based approach, involvement, equality, empowerment, mentally disabled

SISÄLLYS

JOHDANTO	5
2 TYÖN TAUSTA JA TAVOITE	6
2.1 Työn tutkimusmenetelmät ja tietoperusta	7
3 TAIDELÄHTÖISET MENETELMÄT VOIMAANTUMISEN JA OSALLISUUDEN TUKENA KEHITYSVAMMATYÖSSÄ	8
3.1 Taidelähtöiset menetelmät	8
3.2 Kehitysvammaisuus	9
3.3 Osallisuus ja voimaantuminen	10
4 CASE: TAIDE ARJEN VAHVISTAJANA –PILOTTI.....	11
4.1 Taiteen avulla vahvemiksi	11
4.2 Mitä video välittää ja kuva kertoo	14
4.3 Yhteisöllistä yhdessä tekemistä ja hauskoja hetkiä	18
5 MATKA PILOTISTA PROJEKTIKSI	22
5.1. Projektin jalkautuminen	24
5.2 Mitä projektille kuuluu nyt	25
6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	26
6.1 Tutkimuksen eettisyys	28
LÄHTEET.....	30
LIITTEET	32

JOHDANTO

Maailman muuttuessa vapaammaksi, innovatiivisemmaksi ja kehitysmyönteisemmäksi tarvitaan myös työyhteisöihin ja asiakastyöhön uusia innovaatioita sekä toimintaa kehittäviä työmenetelmiä. Taidelähtöisiä menetelmiä on käytetty Suomessa jo 1990-luvun puolivälistä lähtien, pääosin sosiaali- ja terveysalalla, mutta niitä voidaan hyödyntää millä tahansa alalla, työyhteisöissä ja yrityksissä. Taidelähtöisten menetelmien käyttäminen etenkin asiakas- ja vammaistyössä on kasvava ja erittäin hyviä kokemuksia tuonut toimintatapa, joka on tarkastelun alla projektiluontoisen toiminnan muodossa. Sen vaikutuksia tutkimme omassa opinnäytetyössämme. Taidelähtöiset menetelmät ovat uusi, vakavasti otettava toimintamalli nykyiseen kilpailulähtöiseen yritysmaailmaan ja oiva apukeino myös kuntien muutosten ja palveluiden kilpailuttamisen käsittelyssä. (Rönkä, Kuhalampi 2011, 10.)

Olemme sosionomiopiskelijoita ja työskentelemme molemmat tällä hetkellä vammaistyössä. Molempien työhistoria vammaistyön parissa käsittää jo useamman vuoden, joten opinnäytetyömme kohderyhmä on meille molemmille tuttu. Olimme kiinnostuneita näkemään ja kokemaan taidelähtöisten menetelmien vaikuttavuutta meille tutussa kohderyhmässä, jonka kanssa teemme töitä päivittäin. Selvityksessämme lähestymme taidetta nimenomaan arkipäiväisestä näkökulmasta, jolla on mahdollisuus tuoda lisää osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja iloa kehitysvammaisten päivittäiseen arkeen ja elämään.

Kuvaamme selvityksessämme paljon konkreettisia asioita, joita havaitsimme työtä tehdessämme. Liitimme työhömmme myös videokoosteen kaikesta materiaalista, joka tukee olennaisena osana opinnäytetyötämme ja havainnoi kirjallisen osion ohella työn vaikuttavuutta ja vaikutuksia.

2 TYÖN TAUSTA JA TAVOITE

Olimme mukana pilotissa, jonka tarkoitus oli tarjota kehitysvammaisille suunnattua taidetoimintaa. Päätimme tehdä opinnäytetyönämme selvityksen toiminnan vaikuttavuudesta. Dokumentoinnin avulla pääsimme näkemään läheltä, kuinka taidelähtöiset menetelmät toimivat käytännössä. Selvitimme, kuinka taidelähtöisten menetelmien käyttäminen toimintatapana lisäsi voimaannuttavaa ja osallistavaa vaikutusta sekä yhteisöllisyyttä valitussa vammaispalveluja tuottavan organisaation kehitysvammaisten asumisyksikössä. Tässä opinnäytetyössä keskitymme selvittämään pilottihankkeen ”Taide arjen vahvistajana” vaikuttavuutta dokumentoinnin ja havainnoinnin keinoin pilotin ohessa kerätystä havainnointimateriaalista. Pilotin tarkoituksena oli selvittää sen alkuperäiselle kehittäjälle, kuinka taidelähtöiset menetelmät soveltuvat vammaistyöhön asiakkaiden näkökulmasta. Oli myös tärkeää selvittää, millaisen vastaanoton tällainen uudenlainen, henkilökuntaakin osallistava ja vastuuttava, toimintamalli saisi asumisyksiköiden ohjaajien ja kehitysvammaisten asiakkaiden keskuudessa.

Opinnäytetyömme tavoitteena on selvittää taidelähtöisten menetelmien vaikuttavuutta ja toimintaa käytännön tasolla kehitysvammaistyössä. Tavoitteena on myös kuvata ja todentaa, millaisia kokemuksia kehitysvammaisilla ihmisillä ja heidän ohjaajillaan jäi taidelähtöisestä työskentelymallista sekä kuinka opinnäytetyön viitekehysessä mainitut asiat toteutuvat käytännössä.

Opinnäytetyö rajataan koskemaan Taide arjen vahvistajana-pilottia ja kehitysvammaisten asumisyksikköä, jossa pilotti fyysisesti toteutettiin ja jossa minkä toimintaa havainnoitiin ja dokumentoitiin. Kysymyksessä on tuore ja uudenlainen tapa työskennellä ja käyttää taidelähtöisiä menetelmiä vahvistamaan ja tukemaan vammaisten ihmisten yksilöllistä ja omannäköistä arkea, joten aihe on erittäin ajankohtainen ja tärkeä. (Gummerus. 2014, 10-14.)

2.1 Työn tutkimusmenetelmät ja tietoperusta

Tutkimus toteutetaan taidelähtöisen toiminnallisen pilotin aineistoon pohjaavana laadullisena tutkimuksena. Valitsimme menetelmäksi kvalitatiivisen tutkimuksen, koska näin ollen työ on kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja aineisto muodostuu todellisten tilanteiden havainnoinnista ja dokumentoinnista. Tälle tutkimukselle, kuten laadulliselle yleensä, on ominaista, että tutkijat painottavat tutkimuksessaan omia havaintoja, keskusteluja ja dokumentointia todellisista tilanteista, joka kuvaa hyvin juuri meidän opinnäytetyömme tutkimusmenetelmää ja sen vaiheita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara. 2012, 216.)

Käytämme opinnäytetyössä Taide arjen vahvistajana-pilotin tapahtumapaikalla nähdyt toteutuksen sekä muistiinpanojen ja dokumentoidun kuva- ja videomateriaalin havainnointia. Dokumentoidusta materiaalista kerätään kokemuksia ja ajatuksia siitä, kuinka taiteen tekeminen yhdessä vaikuttaa kehitysvammaisiin ihmisiin ja muihin pilottiin osallistuneisiin ihmisiin. Kuvatusta videomateriaalista tehdään myös lyhyt koostevideo, jolla havainnollistetaan tehokkaasti kirjallisessa osuudessa mainittuja kokemuksia ja tutkimustuloksia. Tietoperustassa avataan käsitettä taidelähtöiset menetelmät, sekä esitellään Taide arjen vahvistajana-pilottihanke tarkemmin. Lisäksi avataan projektin tavoitetta ja siitä kehittyneitä toimintamallia. Teoreettinen osuus pohjautuu kirjallisuuteen ja internetistä löytyviin julkaisuihin.

Työn käytännön osuus sisältää itse pilottiprojektin ”Taide arje vahvistajana” tutkimushavaintoja ja huomioita siitä, miten projekti vaikutti asiakaskuntaan ja osallistujiin sekä millaisia vaikutuksia ja seurauksia sillä oli. Lopuksi kerromme pilotin myönteisten kokemusten myötä myös myöhemmin jalkautetusta taideprojektista, jota toteutettiin useassa asumisyksikössä. Lopuksi teemme johtopäätökset tutkimuksen tuloksista ja pohdimme itse tutkimustamme ja taidelähtöisten menetelmien vahvuuksia ja mahdollisuuksia kehitysvammaatyössä.

3 TAIDELÄHTÖISET MENETELMÄT VOIMAANTUMISEN JA OSALLISUUDEN TUKENA KEHITYSVAMMATYÖSSÄ

Taide ja kulttuuri tuovat arvoa elämään ja niiden kokeminen kuuluu hyvän elämän edellytyksiin. Yhteiskunnassamme taidelähtöisten menetelmien laaja-alainen hyödyntäminen lisääntyy jatkuvasti, myös sosiaali- ja hoiva-alalla. Yhteiskunta ja kunnallissektori ovat valmiita lisäämään tukeaan taidelähtöisten menetelmien käyttöön, sillä taidelähtöisistä menetelmistä saatuja hyviä kokemuksia halutaan siirtää myös vahvistamaan kehitysvammaisten arkea.

Taidelähtöinen ajattelutapa ja sen hyödyntäminen hoivatyön arjessa on vasta aluillaan useassa kehitysvammaisten asumisyksikössä. Julkinen talous on sekä kansainvälisen että kansallisen taloustilanteen vuoksi merkittävien tuottavuushaasteiden edessä, mitkä edellyttävät entistä tiiviimpää yhteistyötä ja sisäistä uudistumiskykyä eri toimijoiden kesken. (Gummerus 2014, 5-6.)

3.1 Taidelähtöiset menetelmät

Taiteen soveltava käyttö on merkittävästi lisääntynyt viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana hyvinvointialoilla. Tänä aikana on saatu paljon tutkimuksellista näyttöä sille, että taidelähtöisistä menetelmistä on hyötyä. Taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät eivät ole ikä- tai sektorisidonnaisia ja niiden vahvuutena on laaja sovellusalue. Kun taiteesta puhutaan hyvinvoinnin ulottuvuutena, taide siirtyy erityisyydestä kohti arkipäivää. Taidelähtöisen työskentelyn avulla niin asiakkaat kuin työntekijätkin voivat rohkaistua ja vahvistua.

Keskeinen asia on saada esiin sitä, mitä kullekin ihmisryhmälle tai henkilölle on merkityksellistä, voimaannuttavaa ja vahvistavaa. Parhaimmillaan yhteiset kokemukset ja elämykset voivat toimia vastavuoroisina oppimisen lähteinä ja auttavat ihmisiä jäsentämään monipuolisesti todellisuutta. (THL 2015.)

Taidelähtöiset menetelmät ovat työmenetelmiä, joissa taide ja taidelähtöisyys ovat olennaisena osana työtä ja käytäntöjä. Taidetta käytetään monen muunkin hankkeen perusajatuksena ja voimaantumisen keinona, ei ainoastaan kehitysvammaatyössä. Esimerkkejä tällaisesta toiminnasta ovat esimerkiksi Myrskyhanke, jossa tarjotaan 13-17 vuotiaille nuorille mielekästä toimintaa ja uutta sisältöä elämään. Sairaalaklovnit ovat taas esimerkki taiteen voimasta ja vaikutuksesta sairaalaympäristössä, jossa potilaat käyvät kukin tahollaan omaa paranemisprosessiaan. (THL 2015.) Kehitysvammaisten asiakkaiden parissa toteutettu pilotti näytti osaltaan sen, kuinka haastavatkin ja paljon tukea tarvitsevat kehitysvammaiset asiakkaat selkeästi nauttivat taiteen tekemisestä ja kokivat sen myötä osallisuutta ja voimaantumista.

3.2 Kehitysvammaisuus

Kehitysvammaisella ihmisellä tarkoitetaan Vammaispalvelulain (1987/380) mukaan henkilöä, jolla on vamman tai sairauden johdosta pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Vamma voi olla synnynäinen tai ihminen voi vammautua onnettomuudessa. Myös sairastuminen ja pitkäaikainen sairaus voivat olla vammautumisen aiheuttaja. Vammaisuus aiheuttaa ihmisen elämälle erilaisia haittoja ja toimintarajoitteita, mutta ei välttämättä vaikuta ihmisen onnellisuuteen tai elämänlaatuun. Yhteiskuntamme ymmärtää vammaisuuden joko fyysisenä tai sosiaalisena rajoituksena toimia muiden ihmisten joukossa täysipainoisesti. Vamma haittaa myös ihmisen liikumista, kommunikointia tai suoriutumista jokapäiväisistä askareista ja toimista. Historiassa vammaisia eriteltiin kuvaamalla vammojen fyysistä laatua ja jakamalla vammaisia omiin ryhmiinsä, kuten raajarikot, sokeat ja kuuromykät. Nykyään käytetään avoimempaa ryhmittelyä, joka jakautuu erottelemaan fyysisesti vammaiset, aistivammaiset tai kehitysvammaiset. (Kaski 2013).

3.3 Osallisuus ja voimaantuminen

Osallisuus ymmärretään yleensä tunteena, joka syntyy silloin kun ihminen on osallisena jossakin yhteisössä, tässä tapauksessa esimerkiksi asukkaana ryhmäkodissa tai taideryhmän jäsenenä. Yleisesti puhutaan esimerkiksi opiskelun, työn harrastus- ja järjestötoiminnan kautta osallisena olemisesta. Yhteisöissä, kuten tässäkin pilotissa, osallisuus ilmeni ja ilmenee jäsenten arvostuksena, tasavertaisuutena ja luottamuksena, sekä mahdollisuutena vaikuttaa omassa yhteisössään. Yhteiskunnallisesti osallisuus tarkoittaa jokaisen mahdollisuutta koulutukseen, työhön, toimeentuloon, asuntoon ja sosiaalisiin suhteisiin. Kansallisella tasolla osallisuus ymmärretään mahdollisuutena vaikuttaa itseään ja yhteiskuntaa koskeviin asioihin ja niiden kehitykseen. (THL 2015.)

Voimaantumisessa keskeisintä on, että toista ihmistä ei pysty voimaannuttamaan hänen puolestaan (Rosilo 2012, 133). Kun puhutaan voimaantumisesta, sillä tarkoitetaan ihmisen sisäistä prosessia, jossa henkilö löytää omia vahvuuksiaan ja voimavarojaan ja usein myös oppii enemmän itsestään. Henkilön voimaantuessa hän löytää itsestään sisäistä voimantunnetta, joka vapauttaa henkilössä voimavaroja ja vastuullista luovuutta. Voimaantuneesta ihmisestä heijastuu myönteisyyttä, joka on yhteydessä hyväksyvään ja luottamukselliseen ilmapiiiriin ja vahvistaa arvostuksen kokemista. (Vernerinet 2017.) Tällaisesta kokemuksesta on usein kysymys, kun se koetaan taidelähtöisten menetelmien myötä. Taidetta tehtäessä ihminen löytää itsestään sisäisen taiteilijan, jota hän ei välttämättä tiennyt omaavansa. Moni kehitysvammainen asiakas saattaa olla tekemisissä taidelähtöisten toimintamallien kanssa ensimmäistä kertaa, eikä heillä ole mitään käsitystä omista kyvyistään taiteen tekemiseen. Pilotissa havainnoimme useasti voimaantumisen reaktioita sekä ymmärrystä siitä, kuinka asiakkaat saattoivat ajatella itsestään myönteisesti, yllättää itsensä ja todeta, että ”minä osaan!”. Esimerkiksi savitöitä tehtäessä on loistava mahdollisuus nähdä konkreettisesti, kuinka kuutionmuotoisesta palasesta pehmeää ainetta saadaan muovailtua esittävää taidetta, joka näin herää täysin uuteen olomuotoon ja elämään. Myös maalaamisesta syntynyt konkreettinen lopputulos sekä sen moninaiset eri vaiheet vaikuttivat osaan asiakkaista vahvasti. Luodessaan jotain uutta täysin tyhjästä ihminen kokee onnistumisten iloa sekä havaitsee

usein itsessään piileviä kykyjä, mikä vaikuttaa positiivisesti itsetuntoon ja mieli-alaan.

4 CASE: TAIDE ARJEN VAHVISTAJANA –PILOTTI

Pilotti, johon perustamme käytännön tutkimustamme sekä pohjaamme havain-
tojamme taidelähtöisten menetelmien vaikutuksista, oli nimeltään ”Taide arjen
vahvistajana”. Kysymyksessä oli erään kulttuurituottajan kehittämä ja tuottama
pilotti, joka suunniteltiin rikastuttamaan kehitysvammaisten ihmisten arkea tai-
delähtöisten menetelmien avulla. Pilotin tarkoituksena oli kartoittaa taidelähtöis-
ten menetelmien vaikuttavuutta, mahdollisuuksia sekä tarjota vastauksia kysy-
mykseen, olisiko tällaiselle toiminnalle laajempaaakin kiinnostusta. Pilotin yhtey-
dessä dokumentoitu video- ja valokuvamateriaali ovat keskeinen osa tutkimus-
aineistoamme ja keskitymme tutkimaan suurelta osin taiteellisten menetelmien
vaikuttavuutta kehitysvammaisten arjessa tämän opinnäytetyömme kautta.

4.1 Taiteen avulla vahvemiksi

Taide arjen vahvistajana-pilotti toteutettiin vuonna 2014 keväällä, ennalta sovi-
tussa asumisyksikössä. Niin yksikön henkilökunta kuin sen asukkaatkin olivat
ilmaisseet toiveensa monimuotoiseen taideprojektiin. Asuminen ja päivittäinen
työtoiminta oli käynnistetty vasta muutamia vuosia aikaisemmin. Henkilökunta
oli ilmaissut tarpeensa taidetoimintaan, jolla he voisivat rikastuttaa ja vahvistaa
omia voimavarojaan työssään. Uuden yksikön perustaminen oli vaatinut ohjaa-
jilta joustoa ja vienyt paljon energiaa. Yksikön asiakkaiden tarpeet olivat erittäin
haasteellisia niin kommunikaation kuin oman elämänsä ohjaustaitojen tukemi-
sen suhteen. Pilotissa oli mukana myös järvenpääläisen kehitysvammaisille
suunnatun taidelinjan kaksi oppilasta, jotka olivat vertaistoimijoina. Toiminnan
keskeisessä osassa oli myös pitkän linjan kuvataiteilija, joka vastasi taiteellises-
ta sisällöstä sekä sen toteuttamisesta eri menetelmin. Hän oli päässyt tutustu-
maan tilaan ja ihmisiin jo etukäteen kyeten näin luomaan aikataulut ja toiminta-

suunnitelmat yhdessä pilotin kehittäjän kanssa. Kuvataiteilija toimi myös pääasiallisena ohjaajana jokaisena paikan päällä toteutettuna työskentelypäivänä.

Pilotin tavoitteena oli tuoda tasa-arvoinen mahdollisuus tehdä taidetta ja osallistua yhteiseen tekemiseen matalalla kynnyksellä. Taidetoiminnan ajatuksena oli myös lisätä kehitysvammaisten asiakkaiden osallisuutta, oman elämänsä ohjauksia sekä lisätä työhyvinvointia ja ohjaajien työmotivaatiota. Pilotin oli tarkoitus selvittää taidelähtöisten menetelmien mahdollisuudet käytännön työssä sekä selvittää niiden hyödyt kehitysvammaisten ihmisten parissa. Pilotin havaintojen ja kokemusten perusteella kokonaisuutta voitaisiin tarjota myös muihin kehitysvammaisten asumisyksiköihin.

Pilotti toteutettiin erään vammaispalvelujen tuottajan asumisyksikössä, jossa asuu erityistä tukea ja ohjausta vaativia asiakkaita. Asiakkailla esiintyi paljon haastavaa käyttäytymistä ja he tarvitsivat vahvaa tukea arjessaan. Yksikön alueella on useita suuria rakennuksia kuten riihi ja työpaja, joita pystyimme hyödyntämään projektissa tehokkaasti. Alueelta löytyi myös savenpolttouuni, joka pääsi projektin myötä hyötykäyttöön. Kuvataiteilija opasti asiakkaita ja henkilökuntaa hyödyntämään muitakin saatavilla olevia välineitä ja erilaisia mahdolli-

suuksia, mikä oli erittäin positiivinen asia ja antoi uusia työkaluja ja voimavaroja myös paikan henkilökunnalle, jotka olivat erittäin taidemyönteisiä ja avoimia taidelähtöisten menetelmien hyödyntämisessä heidän jokapäiväisessä työssään.

Henkilökunnassa oli myös paljon taiteellista osaamista ja halua järjestää asiakkaille erilaista, vaihtoehtoista toimintaa. Pilotin myötä he saivat entistä parempia ja monipuolisempia työkaluja ja toimintamalleja arkeensa. Kävimme taiteilemassa yhteensä kuutena päivänä helmi-toukokuun aikana. Muina aikoina asumisyksikön ohjaajat ja asiakkaat toteuttivat taideprojektia itsenäisesti hyödyntäen pilotista saatuja oppeja ja ideoita, joita syntyi yhteisissä taidehetkissämme. Taidetoiminta jatkui yksikössä aktiivisesti järjestettyjen tuokioiden välissä ja siellä syntyi paljon omia tuotoksia ja erilaisia kokonaisuuksia, kun pilotin ohjattu toiminta oli tauolla. Oma-aloitteisuus ja yksikön henkilökunnan itsenäinen aktiivisuus oli vahva osoitus kiinnostuksen ja tarpeiden kohtaamisesta.

Pilottiin osallistui 6-8 asiakasta kerrallaan sekä muutama vapaaehtoinen asumisyksikön ohjaaja. Lisäksi mukana oli Diakonia-ammattikorkeakoulun opettaja sekä eräs opiskelija, joka toimi tuottajan apuna havainnoimassa ja keräämässä materiaalia omaan opinnäytetyöhönsä. Kaikki osallistujat tekivät yhdessä samoja asioita, osallistuen tasapuolisesti toimintaan ryhmän yhdenvertaisina jäseninä. Teimme yhdessä muun muassa savitöitä, vesiväritöitä ja suurikokoisia maalauksia, joihin jokainen sai osallistua tavallaan. Toisella kerralla askartelimme ja hyödynsimme siinä myös luonnonmateriaaleja. Teimme töitä noin 45 minuuttia kerrallaan, jonka jälkeen pidimme tauon tai siirryimme seuraavaan osioon. Yhden päivän kesto oli keskimäärin neljä tuntia ilman liian tiukasti aikataulutettua rytmiä tai liian kunnianhimoisia tavoitteita. Aloitimme aamuisin kello yhdeksän ja kymmenen välillä. Osa asiakkaista oli mukana täyden päivän, osa siirtyi lepäämään tai omiin askareisiinsa aikaisemmin oman vointinsa ja jaksamisensa ehtoilla.

Projektin aikana kokemuksia kerättiin jokaisen taidetoimintakerran päätteeksi ja vastausten perusteella toimintaa kehitettiin jo seuraavaa tapaamista varten. Taidetoiminta oli siis jatkuvassa kehitysprosessissa. Asiakkaita ei varsinaisesti haastateltu, mutta heidän kokemuksiaan ja tunnelmiaan havainnoitiin samalla

kun heidän kanssaan keskusteltiin arkipäiväisistä asioista. Samalla tarkasteltiin asiakkaiden mielialoja ja toimintaan suhtautumista suoraan tekemisen kautta. Teimme työryhmänä paljon erilaisia havaintoja ja jaoimme niistä saatuja kokemuksia keskenämme aina päivien päätteeksi niin projektin vetäjän, taiteilijan ja muiden paikalla olleiden kesken. Näin saimme lisää kokemukseen ja havainnointiin perustuvaa tutkimusmateriaalia.

4.2 Mitä video välittää ja kuva kertoo

Tämä työ perustuu toiminnalliseen menetelmään, josta saatuja aineistoja analysoimme laadullisin menetelmin. Laadullisessa tutkimuksessa suositaan havainnoimalla saatavaa tietoa mittausvälineillä hankittavan tiedon sijaan. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä metodien käyttö aineiston hankinnassa, kuten osallistuva havainnointi, jota tässäkin tutkimuksessa käytettiin. Kohdejoukko, tässä tapauksessa kehitysvammaiset, oli myös valittu tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisotosta käyttäen. (Hirsjärvi, ym. 2012, 164–165).

Tässä työssä aineistoa saatiin dokumentoimalla toimintaa ja tapahtumia pääosin videokameran avulla keväällä 2014 neljän erillisen taiteilupäivän aikana. Otimme myös paljon valokuvia, joita käytimme sekä havainnointiin että tunnelmien analysointiin ja tulkintaan. Videokamera pyöri käytännössä koko taidepäivän ajan muutamaa taukoa lukuun ottamatta ja videoita materiaalia kertyi useampi tunti, joita purimme kamerasta päivän päätteeksi kotona. Jaoimme aineiston päiväkohtaisesti ja pyrimme pitämään kuvaamamme materiaalin aikajärjestyksessä, jotta sen tulkitseminen, vertailu ja seuranta olivat helpompaa sekä saimme enemmän tietoa tapahtuneesta kehityksestä, suhtautumisesta ja ihmisten mielialoista sekä luonnollisesta rentoutumisesta.

Huomionarvoista oli havainnoida, kuinka asiakkaiden suhtautuminen muuttui rennommaksi ja vapautuneemmaksi mitä pidemmälle pilotti eteni ja kun asiakkaat oppivat tuntemaan meitä paremmin. Valokuvaus ja videointi vaikuttavat luonnollisesti kohteiden käyttäytymiseen, mutta kameroiden läsnäoloonkin voidaan tottua, kun ne ovat paikallaan pidemmän ajanjakson aikana ja ennalta so-

vitusti. Esimerkkinä englantilainen televisiosarja, jossa kuvattiin englantilaisen työläisperheen elämää vuosien ajan, jolloin kamerasta ja kuvaajasta tuli ikään kuin perheenjäsen ja kamerasta vähintään irtaimistoon kuuluva palanen (Grönfors 2011, 84.) Nyt läsnäolo oli huomattavan paljon lyhyempi, mutta kameraan tottumisen kokemus oli kehitysvammaisten asiakkaiden suhtautumisen ja avoimen uteliaisuuden myötä vahva. Aineiston keräyksessä tärkeä asia oli se, että jokainen osallistuja suostui pyyteettä kuvattavaksi, eikä kameran läsnäolo tuntunut häiritsevän ketään. Näin myös vaikuttavuutta pystyttiin havainnoimaan jälkeensä mahdollisimman autenttisesti ja rehellisesti.

Kuvaustilanteissa oltiin tietoisesti hieman taka-alalla ja toimintaa pyrittiin tallentamaan mahdollisimman huomaamattomasti ja vähäeleisesti. Vaikka käytössä oli osallistuvan havainnoinnin metodi, oli osallistumisen aste määritelty niin, että tutkimuksen kohteena olleet tiesivät miksi olimme projektissa mukana. Tällä pyrittiin varmistamaan tutkimuksen tieteellinen aspekti ilman, että havainnoitsijoiden omat asenteet tai mielipiteet ohjailisivat liikaa tutkimusta. (Hirsjärvi ym. 2012, 216-217.)

Pyrimme myös omalta osaltamme tavoittelemaan ja edistämään rentoa ilmapiiriä sekä luomaan vapautunutta tunnelmaa juttelemalla ja osallistumalla välillä toimintaan myös ilman kameran läsnäoloa. Huomasimme, että mitä enemmän otimme itse kontaktia ja olimme avoimin mielin ja innostuneena mukana toiminnassa, sen herkemmin asiakkaat myös halusivat esitellä teoksiaan kameralle ja jutustella tuntemuksistaan ja ajatuksistaan myös kameran ollessa päällä. Kehitysvammaiset ovat kohderyhmänä hyvin mielenkiintoinen, koska he ovat pääasiallisesti erittäin aitoja ja rehellisiä kertomaan tuntemuksistaan tai haluistaan, eivätkä he epäröi useinkaan ilmaista tunteitaan, jos joku asia ei miellytä heitä.

Aineiston keräyksen kannalta tämäkin ominaisuus tukee hienosti tuloksia ja havaintoja, koska dokumentoitu materiaali paljastaa hyvin erilaisia tunnetiloja ja mielialoja, kuten iloa ja väsymystä. Aineiston keräyksen aikana pyrittiin kuvaamaan tilanteita ja työskentelyä mahdollisimman monipuolisesti ja sijoittamaan kamera niin, että mahdollisimman moni osallistuja pääsee samaan aikaan kuvattavaksi. Näin tunnelmien vertailu ja havainnointien tekeminen jälkikäteen

helpottuivat huomattavasti. Tärkeää oli myös kerätä riittävä määrä dokumentointia, josta pystyttiin erittelemään hyvin erilaiset tilanteet ja suhtautuminen erilaisiin työvaiheisiin ja ajankohtiin.

Aineiston keruuvaiheessa kuvattiin myös paljon keskeneräisiä ja valmiita töitä, jotta itse työskentelyn eri vaiheiden havainnointi ja analysointi tulisi myös huomioitua aineistoa analysoidessa. Mielestämme myös työn konkreettisista tuloksista oli tärkeää kerätä materiaalia, koska taide on aina tekijänsä näköistä ja pystyy myös välittämään paljon tunteita, tunnelmia ja mielialoja. Kyselimmekin osallistujilta matkamme varrella myös tarkentavia kysymyksiä heidän tuotoksistaan ja siitä, mitä ne esittivät ja miksi he värittivät niitä esimerkiksi tietyllä värillä tai voimakkuudella. Kannustimme heitä myös hieman avaamaan kevyen keskustelun varjolla työnsä eri vaiheita ja ajatuksia omasta työstään ja sen tekemisen tuntemuksista sen verran mitä he kokivat tarpeelliseksi ja luontevasti kertoa.

Projektin aikana dokumentoimatonta materiaalia kertyi runsaasti. Se koostui keskusteluista, havainnoista sekä henkilökohtaisista kokemuksista niin meidän kuin muidenkin osallistujien kesken. Kokemuksia jaettiin aina päivien päätteeksi. Osa keskusteluista käytiin epävirallisemmin paluumatkalla autossa, jolloin puhuttiin avoimesti tuntemuksista ja vertailtiin kokemuksia erilaisista näkökulmista erilaisissa rooleissa. Myös nämä havainnot ja kokemukset olivat mielestämme tärkeä osa prosessia, koska ajatukset ja kommentit tulivat julki vapaasti ja spontaanisti tuoreina paikan päällä koetuista asioista.

Saatu materiaali koostui pääosin havainnoinnista kuvatusta kuva- ja videomateriaalista, sekä paikan päällä tehdyistä muistiinpanoista. Havainnointi on metodi, jolla voidaan kerätä tutkimusaineistoa tutkimukseen. Havainnointi on myös taitoa tutkia. Tutkimusta ei ole ilman havaintojen tekemistä, kokoamista, erittelyä yhdistelyä ja tulkittamista (Vilka 2006.) Havaintoja tekemällä kerättiin tutkimusaineistoa siitä, kuinka taidelähtöisten menetelmien hyödyntäminen vaikutti tutkimuksen kohteena olleeseen asiakaskuntaan ja millaisia tulokset olivat käytännössä. Analysoinnissa pyrittiin havainnoimaan erityisesti osallistujien tasa-arvoisuutta, voimaantumista, yhteisöllisyyttä ja osallisuuden lisäämistä. Ana-

lysoinnilla tarkoitetaan aineiston osittamista käsitteellisiin osiin ja sen uudelleen kokoamista synteesisissä joko kuvauksiksi, empiiriksi yleistyksiksi tai teoreettisiksi johtopäätöksiksi (Grönfors. 2011, 90.)

Tutkimusaineistoa läpikäydessämme kiinnitimme huomiota myös materiaalin kuvausajankohtiin ja alkupään materiaalin eroihin verrattuna viimeisten päivien materiaaliin. Aikaa kuvausten välissä oli kulunut jo useampi viikko, joten me olimme asiakkaille tutummat ja toiminta-ajatus oli heille jo ennalta tuttu. Näin pyrittiin saamaan kokonaisvaltaisempi ja tarkempi kuva vaikuttavuudesta. Tarkoituksena oli mitata vaikuttavuutta pääosin elämän laadun ja sosiaalisen hyvinvoinnin kannalta yksilötasolla.

Havainnointi oli merkittävä osa tutkimusta. Menetelmänä havainnointi sopii tutkimuksiin, joissa tutkitaan yksittäisten ihmisten toimintaa ja hänen vuorovaikutustaan toisten ihmisten kanssa. Havainnointi on myös hyvä tapa aineiston keräämiseen niin laadulliseen kuin määrälliseen tutkimukseen. Laadullisessa tutkimuksessa havainnot löydetään yleensä osallistumisella tutkimuskohteensa toimintaan (Grönfors 2011, 127.)

Havainnointi on tutkimuksessa aina valikoivaa. Se asettaa omat haasteensa, sillä saatamme havaita esimerkiksi vain tuttuja asioita ja näin ollen saamme sellaisia tutkimustuloksia kuin haluamme. Siten emme mahdollisesti tavoita tutkimuskohteen hiljaisen tiedon tasoa ja valikointi on täten tutkijalle tiedostamaton. Myönteinen asia valikoinnissa on se, että tuotamme valikoinnilla tietoisesti uusia havaintoja, kun tarkastelemme tutkittavan ja tutkijan välisessä vuorovaikutuksessa muodostuneita havaintoja. Tietoinen valikointi tehdään teoriaan heijastaen. Valikoinnista seuraa myös se, ettemme rönsyile tutkimuksen tekemisessä, vaan havainnoimme tutkimuksen kannalta olennaisia asioita ja teemme havainnot tietoisesti. (Vilka 2006.)

Tutkimme ja dokumentoimme aihetta nimenomaan asiakkaiden kotona tutussa ympäristössä, koska parasta mahdollista tulosta haettaessa tieteellistä havaintoa tarkastellaan aina tutkimuskohteen luonnollisessa ympäristössä. Luonnollinen ympäristö on se, jossa paljastuu tutkittava ilmiö tai asia. Havaintoa tarkas-

tellaan myös aina suhteessa kokonaisuuteen, josta havainto on tehty. Havaintoa ei siis irroteta asiayhteydestään. Lyhykäisyydessään asiayhteydestä irrallaan oleva havainto ei ole luotettava.

4.3 Yhteisöllistä yhdessä tekemistä ja hauskoja hetkiä

Havainnointi toteutettiin osallistuvana havainnointina, jolla tarkoitetaan kaikkea empiiristä tutkimusta, jolloin ainoastaan oman yhteiskuntansa osallistuvana jäsenenä voi ymmärtää havainnot jokapäiväisen elämän empiirisestä todellisuudesta. Osallistuva havainnointi on tietoista ja systemaattista osallistumista. Sen syvyys voidaan viedä niin pitkälle kuin osallistujat ja olosuhteet sen sallivat. Tarkoitus on kerätä aineistoa suoran osallistumisen välityksellä tilanteista, joissa tutkijan vaikutus on pyritty minimoimaan. Osallistuvan havainnoinnin vuoro-vaikutus tapahtuu hyvin pitkälle kohteiden ehdoilla ja tutkijan osallistuminen saisi vaikuttaa tapahtumien kulkuun mahdollisimman vähän tai ei lainkaan (Grönfors 2011, 52.)

Kuvatulta materiaaliilta on selvästi havaittavissa vahvaa yhteisöllisyyttä ja tasa-vertaisuutta, joka näkyy hyvin konkreettisesti tilanteissa jossa osallistujat istuvat saman pyöreän pöydän ääressä, samalla tasolla ja samoilla etäisyyksillä toisistaan ilman minkäänlaista statusta, titteliä, ennakko-odotusta tai yhteiskuntaluokittelua. Oli vain pieni joukko ihmisiä, jotka tekivät yhdessä taidetta yhteisillä tavoitteilla ja menetelmillä. Jokaisella osallistujalla, oli hän sitten ammattikorkeakoulun opettaja, kehitysvammaisten asuntolan ohjaaja tai sosionomiopiskelija, olivat kädet ranteita myöten savessa, josta he jokainen tekivät täsmälleen samalla tehtävänannolla ja opastuksella omanlaisiaan taideteoksia.

Työskentelyn päätteeksi saviset taideteokset laitettiin kuivumaan yhteiseen paikkaan, jokaisen tekijän laitettua oma nimensä teokseen.

Työskentelyvaiheessa jokainen keskittyi omaan työhönsä mutta halusi myös keskustella hyvässä hengessä toisten kanssa, pyytäen tarvittaessa työvälineitä toisilta pöydän toiselta puolelta tai kysyen toiselta osallistujalta tarkennusta siihen, mitä tehtävänanto piti sisällään. Jokainen osallistuja sai kokea olevansa

yksilö, tärkeä ja osa suurempaa kokonaisuutta ja se välittyi erittäin hienosti myös kuvamateriaalissa. Videotallenteissa näkyy myös selvästi osallisuuden kokemus. Jokainen osallistuja halusi tehdä ja olla mukana ryhmässä, omalla tasollaan ja voimavaroillaan.

Parhaimpia hetkiä osallisuuden toteutumisesta saatiin tilanteessa, jossa osallistujat maalasivat suurta vanerilevyä, johon jokainen sai halutessaan käydä maalaamassa tai piirtämässä mitä halusi tai jatkaa toisen tekemää alustusta. Jo pelkästään vanerilevyjen taustaa yksiväriseksi maalatessa pystyttiin havaitsemaan, kuinka yhteisöllistä ja osallistavaa maalausprojekti oli, vaikka jokainen vain maalasi paljasta vaneripintaa peittoon sinisellä tai punaisella värillä.

Kun vanerilevyille alettiin varsinaisesti luomaan taidetta, jokaisella osallistujalla oli mahdollisuus maalata vanereille omaa kädenjälkeään ja haluamiaan asioita. Näin he kaikki olivat mukana yhteisessä projektissa, johon oli ikuistettuna jokaiselle mieleisiä ja tärkeitä asioita.

Oli myös jännittävää huomata, kuinka asiakkaat johdattelivat myös toisia omaan tarinaansa maalatessaan omia kuviaan. Monet asiakkaat innostuivat jatkamaan

jonkun jo piirtämää kuvaa, esimerkiksi lisäämällä jollekin eläimelle siivet tai maalaamalla jonkun piirtämälle hahmolle oman mielensä mukaisen taustan tai elementin, jonka näki mielessään kuuluvan toisen maalaamalle kohteelle. Maalausten tarkoitus oli tulla koristamaan pilotin loppuhuipennukseksi valmistellun taidenäyttelyn tilaa.

Aineistoa katsellessamme ja huomioita tehdessämme kävi myös hyvin ilmi, että yhden asiakkaan tekemisen esimerkki ruokki samalla myös muita osallistujia. Ideoita katseltiin vapaasti toisilta ja otettiin avoimesti mallia omiin töihin, samalla kuitenkin kunnioittaen jokaisen omaa yksilöllistä visiota. Oli mukava nähdä, kuinka työt herättivät ideoita ja keskustelua, sekä kuinka innokkaasti niitä esiteltiin ja näytettiin myös minulle. Saimme hyvää osviittaa siitä millaisella ajatuksella ja tuntemuksella asiakkaat töitään tekivät, sekä mitä työt esittivät. Osa töistä oli jotain ihan muuta mitä niiden itse kuvitteli olevan, mutta tekijän pienellä avustuksella työstä aukeni usein paljon suurempi kokonaisuus, millaiseksi se oli omissa mielissämme muodostunut.

Paikan päällä huomioimme useaan kertaan sitä, kuinka osallistujat saivat onnistumisen kokemuksia ja elämyksiä huomatessaan osaavansa asioita, joita eivät välttämättä tienneet tai uskoneet osaavansa. HavaitSIMME paljon hymyä, osallisuutta ja vuorovaikutusta. Esimerkiksi suurta vanerilevyä maalatessamme kukaan ei kokenut tulleen häirityksi. Kaikki maalasivat vaneria kuin yhteisestä sopimuksesta, väistellen taidokkaasti toisiaan ja maalaillemalla toisten vieressä ja alla, sulassa sovussa ja yhteisellä asialla. Myös suuriin vanereihin tehdyt työt alkoivat muistuttaa toisiaan, vaikka jokaisella oli täysin oma tyyli ja ote maalata. Iso vanerilevy saatiin erittäin yhtenäisen ja harmonisen näköiseksi ilman minikäänlaista kannustamista lopputuloksen yhtenevään ulkonäköön. Paikalla oli myös poika, joka ei puhunut kenellekään mitään. Hänen perusilmeensä oli myös hyvin vakava ja totinen. Mitä pidemmälle toiminta eteni, hän hymyili useaan kertaan ja vilkutti oma-aloitteisesti kameralle. Tällaisia voimaantumisen kokemuksia oli havaittavissa usean asiakkaan kohdalla.

Osalle asiakkaista tällainen luova ja moniulotteinen kokemus sekä sen ymmärtämisen prosessi olivat henkisesti melko kuormittavia. He osallistuivatkin toimin-

taan vain hetken aikaa päivästä. Huomasimme selvästi myös sen, kuinka uudet asiat ja uuden informaation määrä saivat heidät tilaan, jossa he halusivat kovasti jatkaa osallistumistaan, mutta henkisen jaksamisen rajat tulivat vastaan. Taideteolliset, luovat prosessit ja kokonaisuudet saattavat monesti olla henkisesti ja fyysisestikin haastavia ihmiselle, joka ei ole niitä tottunut käsittelemään. Asiakkaiden kehitysvammadiagnoosin myötä jaksamisen ja haasteiden vaikutus on vielä tavallista suurempi, eikä se voinut olla näkymättä työskentelyssä.

Ohjaajien ja taideopettajan oli myös tärkeää havainnoida asiakkaiden fyysistä ja henkistä tilaa ja seurata asiakkaiden mielialoja ja voimavaroja. Asiasta innostuessaan ja luovuuden päästessä valloilleen ihminen voi saavuttaa eräänlaisen luovan tilan, jossa taidetta ja tuotantoa syntyy kovallakin vauhdilla. Kehitysvammaisilla tämäkin asia korostuu entisestään, koska tunnereaktiot ja asioiden kokeminen on usein voimakkaampaa ja hallitsemattomampaa. Puhutaan usein Flow-tilasta, eräänlaisesta prosessista, joka saattaa mahdollistaa hyviä tuloksia niin laadullisesti kuin määrällisestikin. Toisinaan luovuus on myös todella kuormittavaa, jos ihmisen henkiset voimavarat eivät ole täysin kehittyneet.

Kehitysvammaisten kanssa työskentelyn haasteena on myös arvioida ja kehittää maltillinen ja sopivan lyhyt intensiivinen tuokio. Uusien ja mielekkäiden asioiden tekeminen ja niistä innostuminen saattaa viedä tunnetilan ja halun helposti yli asiakkaan omien rajojen. Tämän jälkeen saattaa ilmetä ongelmia ja mahdollista haastavaa käyttäytymistä, jos henkilö on sellaiseen taipuvainen. Tämän vuoksi oli erittäin tärkeää kuunnella ja havainnoida ihmisten jaksamista intensiivisesti. Tämä seikka oli otettu pilotissa mielestämme erittäin hyvin huomioon. Yhteistyö ohjaajien kanssa oli hyvää, avointa ja sujuvaa, joka oli hyvin tärkeä asia. He kuitenkin tunsivat asiakkaat kaikkein parhaiten. Tällaisen suurehkon ryhmän haaste on myös eritasoisten osallistujien huomioiminen ja osallistaminen omien yksilöllisten kykyjensä mukaan.

On tärkeää, että jokainen osallistuja voi toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja myös kieltäytyä osallistumasta toimintaan jos hänestä tuntui siltä. On myös otettava huomioon ihmisten erilaiset taidot ja osaamisalueet, jotta jokainen pystyisi työskentelemään itselleen sopivan haastavalla ja mielekkäällä tavalla.

Paikan päällä oli myös havaittavissa eräs seikka, jolla työskentelyyn saatiin vielä yksi uusi ja erilainen intensiteetti sekä tietynlaista kunnianhimoa. Osallistujille nimittäin selvisi hieman myöhemmin, että osa töistä tullaan asettamaan julkisesti esille. Myös heille vieraat ihmiset tulevat niitä katselemaan ja pääsevät vierailemaan heidän omassa taidenäyttelyssään. Tämän seikan myötä asiakkaat kokivat myös eräänlaista voimaantumista ja terveellistä ylpeyttä siitä, että he ovat tehneet hienoja teoksia jotka tullaan esittelemään ulkopuolisille ihmisille, sekä asettamaan ne esille varta vasten niille tarkoitettuun paikkaan.

Oli myös merkittävää, miten asiakkaille tuttujen ja turvallisten ohjaajien heittäytymisellä ja osallistumisella oli merkitystä. Asumisyksikön ohjaajien asenne ja motivaatio olivat silminnähdyn hyvällä tasolla, joka taas innoitti asiakaskuntaakin tekemään ja jaksamaan päivän ohjelma hyvällä intensiteetillä. Tilanne olisi ollut mahdollisesti erilainen, jos ohjaajat olisivat katselleet älypuhelimiaan tai olleet vain passiivisia osallistujia, jotka olisivat osallistuneet vain näennäisesti. Kehitysvammaiset ihmiset ovat herkkiä aistimaan asioita, joten tärkeiden ihmisen esimerkillä ja asenteella oli todellakin merkitystä. Ohjaajien ja muiden osallistujien esimerkki oli siis selvästi yhteisöllisyyttä ja osallisuutta edistävä toimintamalli, joka on tällaisen herkän ja vahvasti tunnepitoisen toiminnan elinehto. Näin taidetoiminta voi onnistua halutulla tavalla, lisäten taidelähtöisen toiminnan vaikuttavuutta mahdollisimman paljon.

5 MATKA PILOTISTA PROJEKTIKSI

Taide arjen vahvistajana-pilotti sai idean kehittäjänä toimineen kulttuurituottajan vakuuttuneeksi siitä, että pilotin kaltaisella taidetoiminnalla olisi hyvä mahdollisuus saavuttaa jalansijaa vammaistyössä laajemmassakin mittakaavassa. Hän kartoitti pilotin vaikutuksia vierailamalla syksyn aikana pilottikohteen maatilalla yhteensä viisi kertaa. Hän tarkkaili erityisesti asiakkaiden tyytyväisyyttä, ohjaajien työmotivaatiota ja taidetoiminnan vaikutusta yhteisön toimintaan. Tarkoitus oli kerätä kokemuksia siitä, millaisia vaikutuksia keväällä järjestetty taidetoiminta oli tuottanut ja olivatko ne havaittavissa yhä puolen vuoden kuluttua pilotin

päättymisestä. Vierailu tapahtui kyläilyhengessä, ikään kuin tuttavan luona vierailien. Kulttuurituottaja keräsi myös palautetta kaikilta pilotissa mukana olleilta, myös meiltä sosionomiopiskelijoilta. Mukana olleelle esimiehelle oli jäänyt erityisen hyvät muistot koko taideprojektista. Asiakkaat olivat muistelleet vielä syksyläkin taideprojektia lämmöllä. Kevään pilotti oli ollut heille merkittävä tapahtuma. Myös yksikön esimies suhtautui toimintaan erittäin myönteisesti ja piti kehitystyötä tärkeänä.

Pilotin saama erittäin hyvä palaute ja innostus mahdollistivat sen, että taidetoiminta tilattiin ja jalkautettiin myös muualle kehitysvammapalveluiden asumisyksiköihin. Pilotista saatu kokemusperäinen tieto hyödynnettiin tehokkaasti projektin jalkautukseen. Pilotissa onnistuneet toiminnot sovellettiin uusiin kohteisiin ja kriittiset kohdat otettiin paremmin huomioon uusien kohteiden käynnistysprosessissa. Tuottaja esitteli kehitystyön etenemistä eri vaiheissaan, koska työn tilaaja halusi nähdä projektin konkreettisen etenemisen. Avoimen toiminnan oli tarkoitus herättää laajempaakin kiinnostusta ja sitouttaa henkilökuntaa prosessin kulkuun. Projektin jalkautus eteni kaikkiaan melko vauhdikkaasti. Pilotin jälkeen muita yksiköitä tiedotettiin asiasta ja samalla kartoitettiin kiinnostuneita kohteita, joissa käytiin kesäkuussa 2014. Elokuussa aloitettiin aktiivinen suunnittelutyö ja taidetoiminta käynnistettiin uusissa kohteissa jo syyskuussa. Toiminnan alkuideointiin pyydettiin mukaan myös erityisesti ne ohjaajat, jotka nimettiin taidetoiminnan vastuuhjaajiksi. Heiltä toivottiin sitoutumista ja vastuunottoa taidetoiminnan kehittämistä ja eteenpäin viemisestä.

Ohjaajilta ei vaadittu valmiiksi erillistä taideosaamista tai referenssejä, vilpitiön innostus riitti. Ohjaajien henkilökohtaiset kiinnostukset ja osaaminen pyrittiin luonnollisesti hyödyntämään ja valjastamaan käyttöön. Taidelajien valinta eri kohteissa tapahtui asiakkaiden ja henkilökunnan tarpeiden mukaan. Joissain kohteissa haluttiin ohjausta ja tukea jo aiemmin tuttuun taidelajiin, johon toivottiin uusia ideoita ja syventävää tietoa itse toteutukseen. Yksiköillä oli myös mahdollista valita taidelaji, joka oli entuudestaan vieras ja johon haluttiin tutustua. Lopulliset valinnat tehtiin yhteistyössä palvelupäällikön ja henkilöstön kanssa käytyjen keskustelujen perusteella. Näin jokaiselle mukana olevalle yksikölle löytyi se mieluisin tapa toimia. Vaihtoehtoina olivat musiikki, kädentaidot, draa-

ma ja tanssi. Mukaan otettiin myös uusia taiteilijoita, koska projekti kasvoi suuremmaksi ja monipuolisemmaksi. Taidelajien monipuolisuus vaati myös uusia yhteistyökumppaneita. Taiteilijoilta ei vaadittu kehitysvamma-alan koulutusta tai alan varsinaista pätevyyttä. Ensisijaisen tärkeää oli taiteilijan oman taidelajin osaaminen, hyvät vuorovaikutustaidot ja ennen kaikkea valmius ja halu sitoutua projektiin pidemmäksi aikaa. Tärkeää oli myös halu tehdä yhteistyötä muiden projektiin valittujen taiteilijoiden kanssa. Itse taidealan valinnat tehtiin pääsääntöisesti kuvataiteiden ja musiikin välillä. Kahteen yksikköön valittiin kuvataiteet, kahteen musiikkitoiminta ja yhteen draama.

Syksyn taidetoiminnan tueksi luvattiin enintään kuusi taidetapaamista syys- joulukuun väliselle ajalle. Henkilökunnan oma halu, tilattavan taiteilijan työtilanne ja taidelajin vaatima tila vaikuttivat merkittävästi kokonaisuuden suunnitteluun. Syksyn taidetoiminnan järjestäminen vaati tarkkaa ajoittamista. Haasteena olivat yksiköiden toiminnan ja kutsuttavien taiteilijoiden aikataulujen sovittaminen niin, että tuottaja saattoi olla myös itse henkilökohtaisesti mukana tuottajan ja ohjaajan roolissa jokaisessa taidetapahtumassa. Jalkautuksen päätteeksi jokaiselle kohteelle oli tarkoitus järjestää taidetapahtuma, jossa toimintaa tuodaan esille ja yleisön tietoon.

5.1. Projektin jalkautuminen

Projekti jalkautui muihin asumisyksiköihin pääosin menestyksekkäästi. Kuten hyvin usein uusien, erilaisten toimintamallien ja ideoiden kanssa tapahtuu, erilaisia mielipiteitä ja näkemyksiä toiminnan hyödyistä nousi selvästi esiin. Eri paikkakuntien ja asumisyksiköiden välillä oli suuriakin eroja lähinnä projektiin suhtautumisessa ja taiteellisten menetelmien vaikuttavuutta arvioivissa ennakoasenteissa. Osa ohjaajista ei nähnyt taidetoimintaa kovin tarpeellisena tai mielekkäänä lisänä jo muutenkin kiireiseen, vähäisin resurssein pyöritettyyn arkeen. Monet ohjaajista olivat taas erittäin innostuneita ja iloisia saadessaan uusia työvälineitä ja toimintaa heidän ja asiakkaidensa arkeen. Asiakaskunnassa projekti otettiin positiivisesti lähes poikkeuksetta vastaan ja vaikuttavuutta oli

selvästi nähtävissä arjen työssä, kunhan taidetoimintaan saatiin järjestettyä aikaa ja resursseja.

Yksiköissä, joissa taidetoimintaan suhtauduttiin pääosin myönteisesti ja ennakkoluulottomasti, taidetoiminta antoi myös paljon. Näihin yksiköihin toiminta jäi monella tapaa osaksi heidän arkeaan. Ohjaajien sitoutuminen ja yhteinen linjaus taidetoiminnan ylläpitämisessä oli ensiarvoisen tärkeää ja määrittä suurelta osin myös toiminnan jatkuvuuden. Toimintaa jatkettiin useammassa yksikössä ohjaajavetoisesti, taiteilijoiden ja tuottajan tuella. Monet asumisen ohjaajat ilmaisivat tyytyväisyytensä taidetoimintaan, kokien erityisesti saaneensa lisää intoa ja jaksamista arjen työhön. Asiakkaiden oman elämän ohjaustaitojen lisääntyminen oli yksi suuri palkitseva tekijä, koska lähes jokaisessa asumisyksikössä nimenomaan asiakkaat ottivat taidetoiminnan erittäin hyvin vastaan ja odottivat innokkaasti seuraavia kertoja, joka oli kuitenkin taidetoiminnan tavoitteiden kannalta se tärkein kohderyhmä. Asiakkaat olivat myös usein valmistuneet tuokioihin itsenäisesti ja pyytämättä, esimerkiksi ottamalla mukaan omia nuotteja ja taiteiluvälineitään. Oli käynnistynyt uudenlainen toimintatapa, jossa tuottajan kehitystyön tavoitteet tulivat täytetyiksi.

5.2 Mitä projektille kuuluu nyt

Projekti sai hyvän vastaanoton ja sitä toteutettiin useammassa asumisyksikössä. Pääsimme myös itse osallistumaan toimintaan työntekijän rooleissa omissa työyksiköissämme. Asiakkaat pitivät toiminnasta kovasti ja se näkyi asiakaskunnassa innokkaana taidepäivien odottamisena ja tuotteliaisuutena useassa yksikössä. Toiminnan haasteiksi ja kulminaatiopisteiksi muodostuivat lopulta ryhmäkotien arjen aikataulut ja työntekijäresurssien riittämättömyys. Koettiin, ettei taidetoimintaan ollut mahdollisuutta sitoutua tarpeeksi, koska ohjaajien vähäisenkin aika tehdä omia töitä väheni entisestään. Joissain paikoissa oli haasteita henkilökunnan sitoutumisen ja motivaation suhteen. Osassa paikoista ohjaajat kokivat myös, etteivät he olleet tarpeeksi taiteellisia ja heittäytymiskykyisiä toimintaan. Tämä loi ohjaajien mielestä lisää kuormittavuutta työhön ja vähensi työssä jaksamista. Merkittävät henkilöstövaihdokset kyseisessä organisaatiossa

ja muutoksen mukanaan tuoma uusi työskentelykulttuuri asetti taidetoiminnalle liian isoja haasteita pysyä elossa. Taidetoiminta jatkui pisimpään organisaation päiväaikaisessa toiminnassa, jossa henkilöstöresurssi ja innostuneisuus olivat hyvällä tasolla mahdollistaen näin säännöllisen taidetoiminnan kerran viikossa eri teemoin.

6 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Taidelähtöiset menetelmät kehitysvammaatyössä ovat osoittautuneet erittäin hyviksi ja toimiviksi menetelmäksi monessa erilaisessa yhteydessä. Opinnäytetyötämme varten tehdyn havainnoinnin ja tutkimuksen perusteella voimme myös itse todeta, että taidelähtöisyys ja taide lisäävät voimaantumista, yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Näkemämme ja kokemamme asiat, osallistuneiden ihmisten reaktiot, voimaantuminen ja osallisuuden tunne, sekä pilotista syntynyt toiminnan jatkuvuus ja siitä syntynyt uudenlainen toimintamalli ovat hyviä osoituksia siitä, että taidelähtöisille menetelmille ja niistä syntyville uusille työskentelytavoille on tarvetta ja tilausta. Kehitysvammaotyötä on monelta osin tehty samalla tavalla jo pitkän aikaa, samoin toimintamallein ja hyviksi havaittujen käytäntöjen ja metodien mukaisesti. Uudenlainen toiminta ja erilaiset mahdollisuudet kokea tasa-vertaisuutta ja osallisuutta ovat erittäin tärkeitä asioita mentäessä kohti entistä tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa, jossa ihminen pyritään kohtaamaan yksilönä ja ennen kaikkea ihmisenä. Yhdenvertaisuusvaltuutettu Kirsi Pimiä (Kehitysvammaisten Tukiliitto Ry 2017.) on todennut seuraavanlaisesti:

Vammaisten ihmisten täysimääräinen ja yhdenvertainen osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa tarvitsee asenteiden muutosta. Lähtökohtana pitää olla se, että meillä kaikilla on yhtäläiset oikeudet käydä koulua, tehdä työtä tai harrastaa, ja jokainen meistä voi edistää yhdenvertaisuutta omilla sanoillaan ja teoillaan.

Myös työntekijät tarvitsevat työhönsä virikettä sekä mahdollisuuksia vaikuttaa ja tehdä työnsä entistä paremmin ja monipuolisemmin. Monelta työntekijältä saatava myös puuttua rohkeus aloittaa jotain uutta, josta ei ole itsekään aivan var-

ma. Ohjattu, ammattilaisten ja kokoneiden taiteilijoiden avulla suunniteltu kokonaisuus ja siitä syntyvät työkalut arkeen tuovat työntekijöillekin uskoa ja rohkeutta siihen, että taidelähtöistä toimintaa voidaan harjoittaa monessa erilaisessa ympäristössä ja yhteisössä. Monista sosiaalialan työpaikoista löytyy herkkiä ja taiteellisia ihmisiä, jotka varmasti hyötyisivät mahdollisuudesta toteuttaa itseään myös työpaikallaan ja asiakastyössä, sekä tehdä työtä entistä enemmän omilla yksilöllisillä vahvuuksillaan ja ominaisuuksillaan.

Taidelähtöiset menetelmät ovat haastava työmenetelmä, koska se vaatii asiakailta ja etenkin ohjaajilta myös sitoutumista, ennakkoluulottomuutta ja aitoa halua toteuttaa erilaisia asioita. Kehitysvammaiset asiakkaat ovat hyvin sensitiivisiä ja aistiherkkiä, jotka huomaavat helposti ohjaajien halun tai haluttomuuden tehdä asioita yhdessä heidän kanssaan. Aiemmissa hankkeissa on havaittu, että henkilökunnan edustajien osallistuminen suunnittelun lisäksi myös itse taidetoimintaan on erittäin tärkeää. Kehitysvammaisten kanssa työskenneltäessä paikalla on oltava henkilö, joka osaa hallita myös yllättävät tilanteet niin, ettei ryhmän työskentely häiriinny. (Lampo & Malte-Colliard. 2013. 43). Jos taiteen tekeminen ei ole vilpittöntä ja aitoa, siitä saadut tulokset eivät ole niin vaikuttavia kuin ne mahdollisesti voisivat olla.

Kaikki ohjaajat ja työntekijät eivät suinkaan ole taiteellisia ihmisiä, eivätkä kaikki luonnollisestikaan koe taiteen vaikuttavuutta samalla tavalla. Menetelmien hyödyt korostuvat varmasti niiden ihmisten keskuudessa, jotka itsekin ovat taiteellisesti orientoituneita ja vastaanottavaisempia taiteen mahdollisuuksille. Taiteen vaikutukset eivät välttämättä näy tilastoissa ja tutkimustuloksissa selkeinä lukuihin ja osoituksina siitä, että taidelähtöisyys pelkkänä menetelmänä toimii kiistattomasti. Taidelähtöisten menetelmien avulla saavutetut tulokset ovat haastavia määritellä ja niihin vaikuttaa myös niin moni eri tekijä, ettei taiteen suoraa vaikuttavuutta voi mitata kovin yksinkertaisesti. Tästä johtuen on ymmärrettävää, että esimerkiksi yritykset tai yhteisöt suhtautuvat epäilevästi taidelähtöisiin menetelmiin sekä niiden avulla tehtävään työhön, koska sen konkreettiset tulokset ovat niin moniulotteisia. Monesti taiteen tekeminen saatetaan mieltää myös turhana "tuherteluna" ja lapsellisena leikkinä, ellei aiheeseen olla juurikaan perehtynyt tai toiminta ei ole perustellusti suunniteltua ja hyvällä ammattitaidolla to-

teutettua. Etenkin projektiluontoisessa ja suurempana kokonaisuutena tehtävässä työssä uskottavuus on tärkeä asia.

Taidelähtöistä toimintaa tutkittaessa on tärkeää, että valitut mittarit ovat tarkkaan harkittuja, sillä ne eivät kuitenkaan ole koskaan täysin arvoneutraaleja. Tutkimusten mittaristojen kehittäjien olisi olla taiteen ja kulttuurin asiantuntijoita, jotta yksinomaan ulkoapäin tulevat kriteerit eivät ohjailisi tutkimuksia. Työmme keskiössä olevan pilottiprojektin kaltaiset hankkeet ovat tärkeitä elementtejä taidelähtöisten menetelmien hyvinvointivaikutusten todentamisessa. Niiden avulla voidaan perustella päätöksentekijöille taiteesta ja kulttuurista saatavia laajempia hyötyjä eri asiakasryhmille. Näin ollen taide ja kulttuuri olisi mahdollista saada vahvemmin osaksi erilaisia kehittämisohjelmia ja sitä kautta osaksi yleisiä käytäntöjä (Wallenius-Korkalo 2011, 49-50.)

6.1 Tutkimuksen eettisyys

Kun selvitys toteutettiin pääosin havainnoimalla, sekä dokumentoitua materiaalia analysoimalla, dokumentoinnin ydinlähtökohta oli alusta saakka vahva eettisyys ja avoimuus. Dokumentoinnin suurin prioriteetti oli asiakkaan kunnioittaminen ja huomiointi. Jokaiselta asiakkaalta pyydettiin yksilöllinen kuvauslupa ja selvitettiin heille mitä se käytännössä tarkoitti. Heille myös kerrottiin avoimesti, että kuvattu materiaali tulee myöhemmin ihmisten saataville internetiin ja se tulee mahdollisesti näkymään myös erilaisissa julkaisuissa. Jokainen asiakas ymmärsi asian ja antoi suostumuksensa epäröimättä, joka oli erittäin hieno ja luottamusta herättävä ele. Tämä kertoi myös paitsi hyvästä luottamuksesta, myös kunnioittavasta ja arvostavasta vuorovaikutuksesta, jota kävimme ennen materiaalin kuvaamista ja sen aikana. Luottamus ja molemminpuolinen arvostus ovat erittäin tärkeitä ominaisuuksia silloin, kun dokumentoidaan ihmisten aitoja tunteita ja reaktioita, joita käytetään havainnointimateriaalina. Näin myös selvityksen luotettavuus ja uskottavuus paranee.

Toimiessamme asiakkaiden kanssa kysyimme aina luvan esimerkiksi valmiiden töiden kuvaamiseen ja pyrimme sitä kautta luomaan osallistujille tunteen, että

heidän panostaan todella arvostettiin ja heillä oli täysi oikeus omiin tuotoksiinsa. Pyrimme myös tuomaan julkaistuihin materiaaliin kehitysvammaisia asiakkaita kunnioittavia valokuvia, sekä videomateriaalia. Näytimme materiaalista editoidun videon ja valokuvat myös luonnollisesti osallistujille sen valmistuttua.

Kaikessa tekemisessä ja dokumentoinnissa etusijalla oli asiakkaan ja hänen taitensa kunnioitus, itsemääräämisoikeuden toteutuminen sekä osallistumisen vapaaehtoisuus. Koimme projektin aikana asiakkaiden avoimuuden, heittäytymiskyvyn ja rohkeuden, joka taas antoi meille uskoa siihen että olimme ansainneet myös heidän kunnioituksensa ja arvostuksensa meitä ja työtämme kohtaan.

LÄHTEET

- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. C, Katsauksia ja aineistoja 17. Verkkojulkaisuna:
<http://www.diak.fi/opiskelu/opinnaytetyo/Documents/Kohti%20tutkiva%20ammattikäytänää.pdf>.
- Grönfors, Martti 2011. Laadullisen tutkimuksen kenttätöyömenetelmät.
- Gummerus, Jaana 2014. Taide arjen vahvistajana. Säännöllisen taidetoiminnan jalkauttaminen Etevan asumisyksikköihin.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes Pirkko & Sajavaara Paula 2012. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Tammi.
- Kaski, Markus 2013. Luentosarja: Kehitysvammaisuuden muodot ja lääketieteelliset syyt. 4/2013. Helsingin Diakoniaopisto. Helsinki.
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. 2017. Viitattu 16.9.2017.
<http://www.kvtl.fi/fi/ajankohtaista/lisaa-ajankohtaisia/?nid=2116>
- Kuhlampi, Anja & Rönkä, Anu-Liisa 2011, Teoksessa Ilkka Väänänen (toim.) Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. N-Paino Oy.
- Lampo, Marjukka & Malte-Colliard, Katri. 2013. Voimaa taiteesta. Malleja taiteen soveltamiseen hyvinvointialalla. Tampere: Tammerprint.
- Rosilo, Inke 2012. Korjaava katse – voimauttava valokuvaus työhyvinvoinnin tukena. Teoksessa Piia Laine (toim.) Luovuutta työhön. Taidelähtöiset menetelmät työhyvinvoinnin ja työnohjauksen välineinä. UNIpress.
- THL, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2015. Taidelähtöiset menetelmät. Viitattu 28.7.2017. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/taidelahtoiset_menetelmat
- Vammaispalvelulaki 1987/380. Saatavilla
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- Vernerinet.net. 2017. Voimaantuminen. Viitattu 8.9.2017.
<http://verneri.net/yleis/voimaantuminen>

Vilkkä Hanna 2006. Tutki ja havainnoi. Verkkójulkaisuna:

<http://hanna.vilkkä.fi/wp-content/uploads/2014/02/Tutki-ja-havainnoi.pdf>

Wallenius-Korkalo, Sandra 2011. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia ja vaikuttavuutta. Teoksessa Ilkka Väänänen (toim.) Taide käy työssä. Taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. N-Paino Oy.

LIITTEET

LIITE 1: Taidetoiminnan esittelyn videolinkki

https://youtu.be/-DGA_Rrp9NM